

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

ΠΛΑΤΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

ΤΟΜΟΣ Β΄. - ΤΕΥΧΟΣ ΙΒ΄.

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1880

Οὐκ ἔστι περὶ δέου ἂν θεοτίμου ἀνθρώπου
βουλευσάμετο ἢ περὶ παιδείας καὶ αὐτοῦ καὶ
τῶν αὐτοῦ οικείων. (Πλάτ. Θεαγης.)



ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

1880

ΠΛΑΤΩΝ

ἜΤΟΣ Β΄.

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1880

ΤΕΥΧΟΣ Ι΄.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΑΤ' ΟΙΚΟΝ

ἨΘΙΚΗΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ.¹

Ἐπειδὴ ἡ ἱστορία δὲν διδάσκει ἡμᾶς τὰ γεγονότα μόνον καὶ τὰ ἐν πόλει τινὶ νόμιμα, ἀλλὰ κυρίως μάλιστα περὶ τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν ἀσχολεῖται, διὰ τοῦτο ἄφθονον αὕτη ἡμῖν παρέχει τὴν ὕλην, ὅπως γνωρίσωμεν πᾶν ὅ,τι ἡ ψυχὴ αὕτη κατὰ τὰς διαφόρους τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἡλικίας ἐπίστευσε, διενοήθη καὶ συνησθάνθη.

Ἀφ' οὗ δ' ἐν ἀρχῇ τοῦ βιβλίου τούτου κατεδείξαμεν, τί ὁ ἄνθρωπος κατὰ τοὺς παλαιτάτους χρόνους περὶ τῆς μετὰ θάνατον μελλούσης αὐτοῦ τύχης ἐπίστευσε καὶ πῶς ἐκ τῆς πίστεως ταύτης τὰ κατ' οἶκον νόμιμα καὶ τὸ ἰδιωτικὸν καλούμενον δίκαιον παρήχθησαν, ὑπολείπεται ἡμῖν ἤδη νὰ διερευνήσωμεν ἐφεξῆς καὶ πῶς ἐπὶ τῆς ἠθικῆς τῶν πρώτων κοινωνιῶν ἡ πίστις αὕτη ἐπενήργησε. Διότι, καίπερ οὐδαμῶς δυνάμενοι νὰ διίσχυρισθῶμεν, ὅτι ἡ ἀρχαία αὕτη θρησκεία τὰ ἠθικὰ τοῦ ἀνθρώπου συναισθηματα παντελῶς διέπλασε, τολμῶμεν ὅμως νὰ παραδεχθῶμεν καὶ πιστεύσωμεν, ὅτι αὕτη οὐκ ὀλίγον συνετέλεσεν, οὐ μόνον ὅπως αὐτὰ ἐνισχύσῃ καὶ μείζον αὐτοῖς ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους κῦρος παράσχη, ἀλλὰ καὶ τὸ κῦρος αὐτῶν τοῦτο ἐπὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου διαγωγῆς κρατύνη καὶ κατὰ τε τὰ δόγματα καὶ τὰς λοιπὰς τῆς ἀρχαίας ταύτης θρησκείας διατάξεις αὐτὰ διαρρυθμίση.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ τῶν πρώτων τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς φυλῆς γενεῶν θρησκεία ἐν τῷ στενῷ τῆς οἰκογενείας κύκλῳ παντάπασι περιορίζετο, ἐπόμενον ἄρα

¹ Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ Fustel de Coulanges la Cité antique, μεταφρασθὲν ὑπὸ Α. Τόμπρα.

εἶναι ὅτι καὶ ἡ ἠθικὴ καθόλου παρὰ ταύταις μετὰ τοῦ στενοῦ τούτου κύκλου κατ' ἀνάγκην συνείχετο, καὶ τούτου ἔνεκα πρὸς τὴν θρησκείαν ταύτην παντάπασι προσωμοιάζεν. Ἐκ τῶν προειρημένων γνωστὸν εἶναι, ὅτι ἡ θρησκεία αὕτη, ἀνθρωπὸν τινα πρὸς ἕτερον δεικνύουσα, δὲν ἔλεγεν αὐτῷ, Ἰδοὺ ὁ ἀδελφός σου, ἀλλὰ τούναντίον, λέγουσα αὐτῷ, Ἰδοὺ οὗτος ξένος εἶναι, ἐδίδασκεν ὅτι δὲν δύναται κοινῶς μετὰ σοῦ τῶν τῆς ἐστίας νομίμων νὰ συμμετέχη, δὲν δύναται πρὸς τὸν τῆς οἰκογενείας τάφον νὰ προσέρχηται καί, ἅτε θεοὺς ἑτέρους ἔχων, δὲν δύναται μετὰ σοῦ νὰ ἐπικοινωνήσῃ τῇ προσευχῇ σου· οἱ θεοὶ σου ἀπωθοῦσι τὴν μετὰ σοῦ λατρείαν αὐτοῦ καὶ θεωροῦσιν αὐτὸν ἑαυτοῖς πολέμιον· ὀφείλεις ἄρα διὰ τοῦτο αὐτὸν πολέμιόν σου νὰ πιστεύῃς.

Ἐν τῇ θρησκείᾳ ταύτῃ τῆς ἐστίας οὐδέποτε ὁ ἄνθρωπος ὑπὲρ τῶν ἄλλων, ἀλλὰ μόνον ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν τοῦ θεοῦ εὐμένειαν ἐπικαλεῖται. Μαρτύριον δὲ τοῦ λόγου τούτου μέγιστον ἢ μέχρις ἡμῶν διασωθεῖσα καὶ ἐπὶ Πλουτάρχου ἔτι λεγομένη παροιμία, «Ἐστία θύεις,» ἥτις ἐσήμαινεν «Οὐδενὶ τῶν τῆς Ἐστίας μεταδίδως», τ. ἔ. ἀποχωρεῖς τῶν συμπολιτῶν σου, οὐδένα ἔχεις φίλον, οὐδὲν σὺ περὶ τῶν ὁμοίων σου ἀνθρώπων φροντίζεις, ὑπὲρ σαυτοῦ καὶ τῶν σαυτοῦ μόνον ζῆς. Διαδηλοῖ δὲ τὸ παροιμιῶδες τοῦτο χρόνον τοιοῦτον, ἐν ᾧ τὰ τῆς θρησκείας περὶ τὴν ἐστίαν μόνην περιωρίζοντο, καὶ ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀγάπη οὐδαμῶς τὰ περιωρισμένα τοῦ οἰκογενειακοῦ κύκλου ὄρια ὑπερέβαινον.

Ἄλλως δὲ οὐδαμῶς παράδοξον, ὅτι ἡ ἠθικὴ τὴν αὐτὴν ἔσχεν ἀρχὴν καί, κατὰ τὸν αὐτὸν τῇ θρησκείᾳ τρόπον γεννηθεῖσα, βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον προήχθη. Ὡς δῆλον ὅτι τῶν πρώτων γενῶν τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς φυλῆς τὸ θεῖον λίαν μικρὸν ἦτο τὸ κατ' ἀρχὰς καί, βαθμηδὸν κατὰ τὴν τῶν τότε ἀνθρώπων δόξαν προαχθέν, μείζον ἐγένετο καὶ ἑαυτοῦ τελειότερον, οὕτω καὶ ἡ ἠθικὴ, λίαν περιωρισμένη τὸ κατ' ἀρχὰς καὶ ἀτελεστάτη οὔσα, ἀνεπαισθήτως ἐπὶ τοσοῦτον ἐπεξετάθη, ὥστε, ἐπὶ τὰ πρόσω αἰείποτε βαδίζουσα, τὸ καθῆκον τῆς πρὸς πάντας ἀνθρώπους ἀγάπης ὡς ἱερὸν προεκήρυξεν. Ὅθεν, ἐπειδὴ ἀπὸ τῆς οἰκογενείας ὠρμήθη, εὐλόγως νὰ εἴπωμεν δυνάμεθα, ὅτι ἡ τῆς κατ' οἶκον τῆς πρώτης θρησκείας πίστις τὰ πρῶτα τῆς πρὸς ἀλλήλους τῶν ἀνθρώπων ἠθικῆς διαγωγῆς παραγγέλματα ὑπήγоруσεν.

Ἄν διὰ τῆς φανταστικῆς ἡμῶν δυνάμεως εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους τοὺς προϊστορικοὺς ἀναδράμωμεν, ἐν οἷς ἡ τῆς ἐστίας καὶ τοῦ τάφου αὕτη θρησκεία μάλιστα ἤκμαζεν, εὐλόγως δυνάμεθα νὰ κατίδωμεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τρόπον τινὰ πλησιέστατα ἑαυτοῦ βλέ-

πει τὸ θεῖον, ὅπερ, ὡς τὸ συνειδὸς αὐτό, καὶ εἰς τὰς ἐλαχίστας αὐτοῦ πράξεις παρίσταται. Διότι τὸ σφαλερὸν καὶ εὐόλισθον τοῦτο πλάσμα, ὁ ἄνθρωπος, οὐ μόνον διὰ παντὸς ἐνώπιον μάρτυρος παρέρχεται, οὐδέποτε αὐτὸ ἐγκαταλιμπάνοντος, ἀλλὰ καὶ οὐδέποτε ἑαυτὸ μεμονωμένον αἰσθάνεται, ἐπειδὴ ἐγγὺς ἑαυτοῦ, καὶ ἐν τῷ οἴκῳ καὶ ἐν τοῖς ἀγροῖς καὶ πανταχοῦ καὶ προστάτας ἔχει κατὰ πάντας τοῦ βίου τοὺς μόχθους αὐτῷ ἐπικουροῦντας καὶ κριτὰς ἐπὶ πᾶσι ταῖς κακοῖς αὐτοῦ ἔργοις αὐστηρῶς αὐτὸν κολάζοντας. «Οἱ Λάρητες (οἱ Ἐφέστιοι δὴλον ὅτι θεοί), λέγουσιν οἱ Ῥωμαῖοι, «Ἐριννυώδεις τινές εἶναι καὶ ποίνιμοι δαίμονες, ἐπίσκοποι βίων καὶ οἴκων», τ. ἔ. θεοὶ φοβερῶτατοι, τοὺς ἀνθρώπους Ἐριννύων δίκην κολάζοντες καὶ τοὺς βίους τῶν ἀνθρώπων καὶ πάντα τὰ κατ' οἶκον γινόμενα ἐπισκοποῦντες. «Οἱ penates (οἱ πατρῶοι δὴλον ὅτι θεοί), λέγουσι προσέτι οἱ αὐτοί, εἶναι οἱ δι' ὧν ζῶμεν καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν ἔχομεν λογικὴν.»¹

Ἀποκαλοῦντες δὲ τὴν ἐστίαν ἀγνήν, ἐπίστευον ὅτι πρὸς τοὺς ἀνθρώπους αὕτη τὴν ἀγνότητα ἐπέταττεν. Ἐντεῦθεν ἔπεται ὅτι οὐδὲν ἔργον κυρίως τε καὶ τροπικῶς ἀκάθαρτον ἐνώπιον αὐτῆς νὰ γίνηται ἐπετρέπετο.

Δυνάμεθα ἄρα μετὰ τινος ὀρθότητος νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι αἱ πρῶται τοῦ ἀμαρτήματος, τῆς ποινῆς καὶ τοῦ ἐξιλασμοῦ ἔννοια ἐντεῦθεν τὸ πρῶτον προήλθον. Ὅθεν πᾶς ἄνθρωπος, ἐξαμαρτόντι τι ἑαυτῷ συνειδῶς, δὲν δύναται πλέον πρὸς τὴν ἑαυτοῦ ἐστίαν νὰ προσέρχηται, ἅτε ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἀπ' αὐτῆς ἀπωθούμενος. Ἐντεῦθεν ἔπεται ὅτι πρὸς τὸν φονέα οὐδεμίαν ἐπιτρέπεται θυσία οὐδὲ σπονδὴ, οὐδὲ προσευχὴ, οὐδὲ δεῖπνον τὸ παράπαν ἱερόν. Διότι τοσοῦτον εἶναι τὸ θεῖον αὐστηρόν, ὥστε οὐδεμίαν δέχεται παρ' αὐτοῦ ἀπολογία καὶ οὐδαμῶς τὸν ἀκούσιον φόνον τοῦ ἐκουσίου ἀμαρτήματος διαστέλλει. Ὅθεν ἡ δι' αἵματος μεμολυσμένη χεὶρ δὲν δύναται πλέον τῶν ἱερῶν νὰ ἐφάπτηται πραγμάτων.² Ἴνα δὲ δυνηθῇ ὁ φονεὺς τὴν ἑαυτοῦ λατρείαν νὰ ἐπαναλάβῃ καὶ τὴν θεότητα, οὕτως εἶπεῖν, ἐπανακτήσεται, ἢν διὰ τὸν φόνον ἀπώλεσεν, ἀνάγκη ἦτο διὰ καθαρτικῆς τινος τελετῆς νὰ ἐξαγνισθῇ.³ Ὅθεν ἡ θρησκεία αὕτη, καίπερ περιορισμένη καὶ ἄγροικος, οὕτως εἶπεῖν, τὸ κατ' ἀρχὰς οὔσα, γινώσκει ὅμως οὐδὲν ἥττον ἀπὸ τῶν ἰδίων ἀμαρτημάτων τὸν ἄνθρωπον νὰ παραμυθῆται, παρέχουσα πρὸς τὸν δυστυχῆσαντα τὰς προσηκούσας τελετάς, δι' ὧν οὗτος δύναται τὰ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ μολύσματα νὰ ἐξαγνίσῃ.

1) Πλουταρχ. Ῥωμαϊκ. 54, Μακροβ. Saturnal. III, 4.

2) Ἡροδότ. Α, 35. Οὐέργιλ. Αἰν. II, 749. Πλουτ. Θησ. 42.

3) Ἀπολλων. τοῦ Ῥοδίου Ἀσκονζύτ. 704—710 Αἰσν. Χοηφ. 96.

Καίτοι δὲ παντάπασιν ἡ θρησκεία αὕτη τὰ καθήκοντα τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης ἀγνοεῖ, ἀλλ' ὅμως διαγράφει τοῦλάχιστον μετὰ θαυμασίας σαφηνείας τὰ πρὸς τὴν οἰκογένειαν ἱερά αὐτοῦ καθήκοντα. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ὁ μὲν γάμος πρὸς πάντα ἄνθρωπον ὑποχρεωτικῶς ἐπιτάσσεται, ἡ δ' ἀγαμία ὡς ἀμάρτημα θεωρεῖται, ἐπειδὴ τὴν τοῦ οἴκου ἐνδελέχειαν ὡς τὸ πρῶτιστον καὶ ἱερώτατον τῶν καθηκόντων ἡ θρησκεία αὕτη λογίζεται. Ἄλλ' ἡ τῶν δύο γενῶν σύζευξις ἐνώπιον μόνον τῶν κατ' οἶκον θεῶν δύναται νὰ ἐπιτελεσθῇ, ὅπως παρ' ἀμφοτέρων, τοῦ τε ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς, ἱερά ἢ αὕτη καὶ ἀδιάρρηκτος. Οὐδέποτε ἄρα τῶν ἀνθρώπων τις ἠδύνατο ἀπηλλαγμένον ἑαυτὸν νὰ θεωρῇ τῶν νομίμων θρησκευτικῶν τελετῶν καὶ ἐπομένως τὸν γάμον ὡς ἀπλοῦν τι συμβόλαιον νὰ λογίζεται, κατὰ συναίνεσιν τῶν εἰς γάμον συνεργομένων συντασσόμενον, ὡς βλέπομεν τοῦτο κατὰ τὰ τελευταῖα τῆς ἑλληνικῆς καὶ ῥωμαϊκῆς κοινωνίας ἔτη γινόμενον. Οὐ μόνον δ' ἀπαγορεύει τοῦτο ἡ ἀρχαία αὕτη θρησκεία, ἀλλὰ καὶ τὸν τολμῶντα τὰς τοῦ γάμου διατάξεις νὰ παραβῇ αὐστηρῶς κολάζει. Διότι ὁ ἀπὸ παρανόμου γάμου γεννώμενος παῖς νόθος λογίζεται, τ. ἔ. ὅν θεωρεῖται μὴ δυνάμενον εἰς τὴν ἐστίαν νὰ προσεύχεται, καὶ τούτου ἕνεκα οὐ μόνον τοῦ δικαιώματος τῆς ἐπιτελέσεως θρησκευτικοῦ τινος ἔργου στερεῖται, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν θεὸν νὰ προσεύχεται δὲν δύναται.¹

Αὕτη δ' ἐπαγρυπνοῦσα πολὺ καὶ φροντίζουσα περὶ τῆς οἰκογενειακῆς ἀγνότητος, μέγιστον ἀμάρτημα τὴν μοιχείαν θεωρεῖ. Διότι, ἐπειδὴ ἡ πρώτη τῆς λατρείας ταύτης διάταξις εἶναι ἡ ἐστία ἀπὸ τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱὸν νὰ μεταβιβάζεται, διὰ τῆς κλεψιγαμίας ἢ τῆς γεννήσεως τάξις καταστρέφεται. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἑτέρα αὐτῆς διάταξις προστάσσει, ὁ τάφος μόνον τὰ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας μέλη νὰ περιέχη, ὁ τοῦ μοιχοῦ ἄρα υἱὸς ξένος εἶναι, ἐν τῷ τῆς οἰκογενείας τάφῳ παρανόμος ἐνθαπτόμενος. Παρὰ πάντα ἄρα τὰ νόμιμα ἢ τε λατρεία μολύνεται καὶ ἡ ἐστία ἀκάθαρτος ἀποβαίνει καὶ πᾶσα πρὸς τὸν τάφον φερομένη προσφορὰ ἀσέβεια τις ἄντικρυς λογίζεται. Ἐπειδὴ δὲ προσέτι διὰ τῆς κλεψιγαμίας τὸ τῶν ἀπογόνων συνεχὲς καταστρέφεται, ἡ μὲν οἰκογένεια, καίπερ τοῦτο τῶν ἀνθρώπων ἀγνοούντων, παύεται ὑπάρχουσα, οἱ δὲ πρόγονοι πάσης στεροῦνται εὐδαιμονίας. Οὕτω καὶ ὁ Ἰνδὸς λέγει: ὁ τοῦ μοιχοῦ υἱὸς ἐν τε τῷ παρόντι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι καταστρέφει τὰς πρὸς τὰς τῶν τεθνεώτων ψυχὰς ἀπονεμομένας προσφοράς.²

¹ Ἰσαῖος περὶ τοῦ Ἀπολλοδώρου κλήρου. Δημοσθ. ὁ πρὸς Μακάρτατον περὶ Ἀγνίου κλήρου. ² Νόμοι τοῦ Μαισοῦ III, 475.